

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล
(Individual Study)

แนวทางการดำรงหลักนิติธรรม
จากพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

จัดทำโดย พลเอก ธีรพล นาคพาณิชย์
รหัส ๖๒๐๗๑๐

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอบรม
หลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๗
วิทยาลัยศาลรัฐธรรมนูญ

ลิขสิทธิ์ของสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

แนวทางการดำรงหลักนิติธรรม
จากพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

พลเอก ภูมิพล นาคพานิชย์^๑

บทนำ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงครองราชย์เป็นเวลายาวนานถึง ๗๐ ปี ตลอดระยะเวลาที่ทรงครองราชย์นั้นพระองค์ทรงเป็น พระราชาผู้ทรงธรรม ทรงตั้งอยู่ในหลัก ทศพิธราชธรรมซึ่งเป็นแนวทางปกครองที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงยึดถือมาแต่โบราณ ซึ่งในหลัก ทศพิธราชธรรมนี้ธรรมข้อที่ ๑๐ อวิโรธนํ หรือ การยึดมั่นในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม เป็นหลักธรรม ที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นรากเหง้าของหลักนิติธรรมไทย เป็นหัวใจสำคัญของคุณธรรมและจริยธรรม^๒ ซึ่งสะท้อนพระราชปณิธานตั้งแต่พระปฐมบรมราชโองการที่ว่า

...เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม...^๓

คำว่า ธรรม ในที่นี้มีความหมายหลายนัย ความหมายตามหลักศีลธรรมทางศาสนาคือ พระองค์จะทำให้ประชาชนประพฤติตนเป็นคนดีตามหลักศาสนา ประชาชนจะอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ไม่เบียดเบียนกันและกัน ความหมายตามหลักกฎหมายคือ พระองค์จะปกครองดูแลราษฎรให้ได้รับความ เป็นธรรมอย่างถ้วนหน้า มิให้ประชาชนถูกเอารัดเอาเปรียบ การตัดสินคดีต้องถูกต้องตามตัวบท กฎหมาย และความหมายตามหลักยุติธรรมคือ ต้องประกอบด้วยความซื่อสัตย์สุจริต มีจิตเมตตากรุณา ต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน ก่อให้เกิดความรักสามัคคีในหมู่ราษฎรด้วยกัน และ เพื่อประโยชน์สุข แห่งมหาชนชาวสยาม หมายถึงว่าพระองค์จะทำให้ชาวไทยทุกคนอยู่เย็นเป็นสุข อยู่ดีกินดี ภายใต้ หลักศีลธรรม เป็นธรรม และยุติธรรม^๔ หลักธรรมทั้ง ๓ นี้สอดคล้องกับหลัก อวิโรธนํ ซึ่งเป็นรากเหง้า ของหลักนิติธรรมไทย จึงอาจกล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงเป็น นิติธรรมราชา พระองค์จึงทรงเป็นต้นแบบในการดำรงหลักนิติธรรมของไทย ดังนั้นการศึกษา พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระองค์จะสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางการดำรงหลักนิติธรรม ได้อย่างสอดคล้องกับสังคมไทย

^๑ รองผู้บัญชาการทหารบก

^๒ ประสาร ไตรรัตน์วรกุล, “หลักนิติธรรมกับการพัฒนาโดยศึกษาแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช”, ปาฐกถา, TU Public Forum, วันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๖๐, [ออนไลน์]. ๒๕๖๒ แหล่งที่มา : <https://thaipublica.org/2017/07/tij-public-forum-2560-1/> [๑, มีนาคม, ๒๕๖๒]

^๓ พระปฐมบรมราชโองการพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๔๓ ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ พระบรมมหาราชวัง

^๔ เรวัตร์ ฉ่ำเฉลิม, “พระราชชาของประชาชนผู้ทรงทศพิธราชธรรม”, ใน สดมวารสารนิพนธ์ธรรมตามรอยพ่อ, ฦภัทร สรอ์พท์ (บรรณาธิการ), (กรุงเทพฯ : เดือนตุลา, ๒๕๕๙), หน้า ๒๗๕

การดำรงหลักนิติธรรมคือการวางรากฐานการพัฒนา

การศึกษาพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งได้พระราชทานไว้ในหลายโอกาสนั้นเห็นได้ว่าพระองค์ทรงให้ความสำคัญกับหลักนิติธรรม ในฐานะที่เป็นปัจจัยรากฐานของการพัฒนาดังความตอนหนึ่งว่า

...ถ้าเราสามารถที่จะรักษาความเป็นระเบียบและความยุติธรรมได้ โลกของเราก็จะอยู่เย็นเป็นสุข มีความสงบ เป็นรากฐานสำหรับให้มีความเจริญก้าวหน้าได้ตามความประสงค์...^๑

จากพระราชดำรัสแสดงให้เห็นว่ารากฐานความเจริญก้าวหน้าหรือการพัฒนานั้นมาจากการรักษาภาวะระเบียบและความยุติธรรม หลักนิติธรรมจึงมีความสำคัญสำหรับการพัฒนาประเทศไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งระดับชาติและนานาชาติ สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติข้อที่ ๑๖ “Goal 16: Promote just, peaceful and Inclusive societies” หรือ “สังคมสงบสุข ยุติธรรม ไม่แบ่งแยก” ซึ่งอธิบายว่า หลักนิติธรรม หรือ Rule of Law กับการพัฒนานั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญ โดยเป็นเครื่องมือเพื่อช่วยในการบรรลุเป้าหมาย และเสริมแรงกันที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนขึ้นได้ทั้งในระดับประเทศ และระดับนานาชาติ^๒ และสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ.๒๕๖๑ – ๒๕๘๐ ซึ่งกำหนดวิสัยทัศน์ประเทศไทยคือประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้วด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีเป้าหมายการพัฒนาประเทศ คือประเทศชาติมั่นคง ประชาชนมีความสุข เศรษฐกิจพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สังคมเป็นธรรม ฐานทรัพยากรธรรมชาติยั่งยืน^๓ นอกจากนี้ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าพัชรกิติยาภา นเรนทิราเทพยวดี กรมหลวงราชสาริณีสิริพัชร มหาวัชรราชธิดา ทรงมีพระราชดำรัสถึงหลักนิติธรรมว่ามีความสำคัญในการพัฒนา เพื่อให้ประเทศไทยและโลกมีความสงบสุขและมั่งคั่ง ความว่า

...สำหรับประเทศไทย หลักนิติธรรมเป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานที่จะนำมาซึ่งความสงบสุข ความมั่งคั่ง และสันติสุขของโลก เนื่องจากเป็นกรอบการทำงานสำคัญของสังคมของเราทั้งภายในและภายนอกประเทศ...^๔

^๑ พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช วันที่ ๒๒ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๑๖ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ๒๕๕๖ : ๗๖)

^๒ United Nations Thailand, Goal 16: Promote just, peaceful and inclusive societies, [Online]. 2562 Available from : <https://www.un.org/sustainabledevelopment/peace-justice/> [1, March, 2562]

^๓ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ.๒๕๖๑-๒๕๘๐, [ออนไลน์]. ๒๕๖๒ แหล่งที่มา: https://www.nesdb.go.th/download/document/SAC/NS_SumPlanOct2018.pdf [๑, มีนาคม, ๒๕๖๒]

^๔ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าพัชรกิติยาภา นเรนทิราเทพยวดี กรมหลวงราชสาริณีสิริพัชร มหาวัชรราชธิดา ในการประชุมสมัชชาสหประชาชาติสมัยที่ ๖๗ ๒๔ กันยายน ๒๕๕๕ นครนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา อ้างถึงใน อรรถพล ไกรสว่าง, “หลักนิติธรรม”, วารสารจลนิต ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗), หน้า ๓๓-๕๗

ดังนั้นการพัฒนาประเทศจึงต้องให้ความสำคัญกับเรื่องหลักนิติธรรมซึ่งจะเป็นรากฐานของสังคมที่เป็นธรรม และประชาชนมีความสุข นำไปสู่ประเทศชาติมั่นคงต่อไป

หลักนิติธรรมครอบคลุมเนื้อหาหลายเรื่องทั้งความถูกต้องชอบธรรม ความเสมอภาค การเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความเป็นอิสระของตุลาการ และกระบวนการที่ถูกต้องตามกฎหมาย^๑ โดยมีความเป็นสากล มีความชัดเจน เป็นสาธารณะ และเป็นบรรทัดฐานที่ควบคุมสังคม หลักนิติธรรมจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง บนพื้นฐานของความเป็นธรรมและเท่าเทียมภายใต้กฎหมายเดียวกัน มิฉะนั้นจะนำไปสู่ความขัดแย้งและความไม่สงบตามมา การพัฒนาประเทศเพื่อให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข สังคมมีความสงบ มีความเจริญก้าวหน้า และมั่นคงได้นั้นจำเป็นต้องสร้างหลักนิติธรรมในแบบของไทยขึ้นมาเอง ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของคนไทย เพื่อให้ง่ายต่อการนำหลักนิติธรรมไปปรับใช้ในทางปฏิบัติให้เข้ากับรากฐานเดิมของสังคมไทย แต่ในทางปฏิบัติแล้วอาจมีข้อแตกต่างกันไปในแต่ละกรณีตามข้อเท็จจริงและปัจจัยแวดล้อมที่ต่างกันไป ซึ่งเป็นเรื่องที่เราต้องศึกษาและทำความเข้าใจต่อไป แม้ทางปฏิบัติในแต่ละกรณีจะต่างกัน แต่สิ่งสำคัญที่เราจะละทิ้งไม่ได้เลยในการปฏิบัติตามหลักนิติธรรมก็คือ การยึดมั่นในสิ่งที่ถูกต้องและชอบธรรมเป็นสิ่งสำคัญ อันเป็นเจตนารมณ์สูงสุดของหลักนิติธรรม^๒ หากสามารถวางหลักนิติธรรมไว้ได้จะเป็นการวางรากฐานการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนต่อไปได้

หัวใจสำคัญของหลักนิติธรรม

หลักนิติธรรมเริ่มถูกกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญของไทยตั้งแต่ฉบับ พ.ศ.๒๕๕๐ และยังคงกำหนดไว้ใน ฉบับ พ.ศ.๒๕๖๐^๓ ซึ่งนักกฎหมายและนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายหลักนิติธรรมไว้ พอสรุปได้ว่า หลักนิติธรรมคือหลักการพื้นฐานแห่งกฎหมายที่สำคัญในระบอบประชาธิปไตย ที่กฎหมายกระบวนการยุติธรรมหรือกระบวนการใดๆ จะต้องไม่ฝ่าฝืน ขัดหรือแย้งต่อหลักนิติธรรม เหตุทุนศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ และยอมรับนับถือสิทธิแห่งมนุษย์ชนทุกแห่งทุกมุม ศาสนา อำนาจอิสระในการตัดสินใจพิพาทโดยเด็ดขาดและโดยยุติธรรม ตามกฎหมายของบ้านเมืองที่ต้องเป็นธรรม ไม่เลือกปฏิบัติ ไม่ออกกฎหมายลงโทษย้อนหลัง ให้โอกาสนายทานเข้าสืบ ซึ่งเป็นหัวใจของหลักนิติธรรม^๔ จากความหมายของหลักนิติธรรมนี้เห็นได้ว่ากฎหมายเป็นกติกาสำหรับอยู่ร่วมกัน แต่ตัวบทกฎหมายหรือ “Rule by law” เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ เพราะผู้สร้างกฎหมายและผู้บังคับใช้กฎหมายอาจมีทั้งดีและไม่ดี จึงเกิดการพัฒนาคิดที่ว่ากฎหมายที่จะนำพาสังคมไปสู่สันติสุขนั้นต้องอยู่ภายใต้หลักความถูกต้องคือ “หลักนิติธรรม” หรือ “Rule of Law”

^๑ ธานีรินทร์ กรัยวิเชียร, **หลักนิติธรรม**, (กรุงเทพฯ: ธนาเพรส, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

^๓ มาตรา ๓ วรรค ๒ รัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล องค์การอิสระ และหน่วยงานของรัฐ ต้องปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ กฎหมาย และหลักนิติธรรม เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติและความผาสุกของประชาชนโดยรวม

^๔ ธานีรินทร์ กรัยวิเชียร, **หลักนิติธรรม**, (กรุงเทพฯ: ธนาเพรส, ๒๕๕๒), หน้า ๙, อรรถพล ใหญ่สว่าง, **หลักนิติธรรม, วารสารจตุรนิติ** ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗), หน้า ๓๓-๕๗.

หลักนิติธรรมประกอบด้วยหลักการที่สำคัญ ได้แก่ การยึดหลักความเป็นอิสระของตุลาการ ประชาชนอยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกันอย่างเสมอภาคและได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายอย่างทัดเทียมกัน มีเจตนาารมณ์ในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน การปกครองโดยยึดหลักกฎหมายเป็นใหญ่ และปฏิบัติตามกฎหมายในฐานะที่เป็นนิติรัฐ ทั้งนี้กฎหมายนั้นจะต้องเป็นกฎหมายที่ยุติธรรม โดยศาลเป็นสถาบันที่พึ่งสุดท้ายของประชาชน ฝ่ายบริหารต้องบริหารภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมาย ต้องเคารพและปฏิบัติตามกฎหมาย ส่งเสริมการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร อย่างบริสุทธิ์ ยุติธรรม ปราศจากการแทรกแซงของฝ่ายบริหารหรือกลุ่มอิทธิพล เพื่อให้ได้มาซึ่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่แท้จริงของประชาชน ส่งเสริมและสนับสนุนความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมาย ส่งเสริมและคุ้มครองหลักแห่งการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ส่งเสริมและพัฒนากฎหมายเพื่อสร้างความสงบสุขให้แก่ประชาชนและสังคมส่วนรวม และไม่มีบุคคลใดอยู่เหนือกฎหมาย^๑ โดยสรุปแล้ว หลักนิติธรรมนั้นเป็นหลักการของฝ่ายตุลาการ และฝ่ายบริหารที่จะต้องทำให้กฎหมายมีความเป็นธรรม คุ้มครองประชาชนให้มีสิทธิเสรีภาพ เท่าเทียมกัน สร้างความสงบสุขให้แก่ประชาชนและสังคมส่วนรวม

องค์ประกอบของหลักนิติธรรมมีอยู่ ๔ ประการคือ ประการแรก องค์ประกอบด้านสาระ หมายถึง หลักความเสมอภาคทางกฎหมาย ประการที่สอง องค์ประกอบด้านกระบวนการในการใช้กฎหมาย หมายถึง รัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐต้องใช้อำนาจภายในขอบเขตที่กฎหมายให้ไว้ ตามวิธีการ รูปแบบ เวลา และสถานที่ ประการที่สาม องค์ประกอบด้านองค์กรหมายถึง ความเป็นอิสระของตุลาการ และประการที่สี่ องค์ประกอบด้านเป้าหมายหมายถึง การใช้การตีความกฎหมายและการตัดสินคดีนั้น จะต้องมุ่งสร้างความยุติธรรมให้เกิดขึ้นโดยเที่ยงธรรม^๒

ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๖๐ มาตรา ๓ วรรค ๒ กำหนดให้รัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล องค์กรอิสระ และหน่วยงานของรัฐ ต้องปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ กฎหมาย และหลักนิติธรรม เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติและความผาสุกของประชาชนโดยรวม มาตรา ๔ ระบุว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง ปวงชนชาวไทยย่อมได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญเสมอกัน และหมวด ๓ สิทธิเสรีภาพของปวงชนชาวไทย^๓ การดำรงหลักนิติธรรมในสังคมไทยจึงมีความเกี่ยวข้องกับทั้งฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายตุลาการ ฝ่ายบริหาร และประชาชน ซึ่งฝ่ายนิติบัญญัติเป็นองค์กรที่มีความสำคัญอย่างมากในการนำหลักนิติธรรมไปปฏิบัติ เพราะกฎหมายเป็นเครื่องมือสำคัญในการที่จะป้องกันและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคลตามหลักนิติธรรม การตรากฎหมายทุกครั้งจึงต้องคำนึงถึงหลักนิติธรรมเสมอ การประกันสิทธิเสรีภาพของบุคคลถือเป็นหลักสำคัญอย่างหนึ่งของหลักนิติธรรม

^๑ อุกฤษ มงคลนาวิน, “หลักนิติธรรมกับสภาพของสังคมประเทศไทย”, วารสารจุลนิติ ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ มกราคม-กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๕, หน้า ๔-๕.

^๒ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, “หลักนิติธรรมกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย”, วารสารพระธรรมนุญ เล่ม ๔๙ ฉบับ “หลักนิติธรรม” พ.ศ. ๒๕๕๑-๒๕๕๒, หน้า ๙๗-๑๐๑.

^๓ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๖๐, (๖ เมษายน ๒๕๖๐), ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๔ ตอนที่ ๔๐ ก, หน้า ๓-๔.

และหลักการหนึ่งที่จะเป็นเครื่องประกันสิทธิเสรีภาพของบุคคลได้ก็คือ หลักความแน่นอนของกฎหมาย^๑ โดยตัวกฎหมายเองต้องมีความยุติธรรมอยู่ด้วย ที่สำคัญคือต้องตราขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ที่จะรักษาความยุติธรรมในบ้านเมือง หากพบว่ามิชอบโหว่ต้องมีการวิจัยศึกษาว่าควรจะมีการแก้ไขกฎหมายหรือปรับปรุงกฎหมายที่ตรงไหนเพื่อให้มีความยุติธรรมมากขึ้น ดังพระราชดำรัสเรื่องแนวทางการบัญญัติกฎหมายความตอนหนึ่งว่า

...จุดประสงค์ใหญ่ของนิติศาสตร์นั้นก็คือการอำนวยความยุติธรรม ถูกต้องอย่างเสมอหน้าแก่ประชาชน ให้ทุกคนอยู่ร่วมกันโดยสงบสุข เสมอภาค และเป็นระเบียบเรียบร้อย เพื่อจุดประสงค์นี้จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยอันเป็นหลักใหญ่สองสถาน คือ ตัวบทกฎหมายที่ดีสถานหนึ่ง การปฏิบัติที่ดีอีกสถานหนึ่ง จึงจะสัมฤทธิ์ผล ดังนั้นการบัญญัติกฎหมายควรจะต้องเป็นไปเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของพวชนโดยตรง และควรอำนวยความยุติธรรมถูกต้องแก่พวชนได้อย่างทั่วถึงแท้จริง...^๒

บทบาทของผู้ใช้กฎหมายในการดำรงหลักนิติธรรมนั้นมีความสำคัญเท่ากับตัวกฎหมาย เนื่องจากกฎหมายเป็นเพียงเครื่องมือสำหรับการกำหนดหลักการวินิจฉัยความถูกต้องในการอำนวยความยุติธรรม แต่ไม่ใช่ปัจจัยสำคัญเพียงอย่างเดียวในการให้ความยุติธรรม ดังนั้นจะอาศัยตัวบทกฎหมายกับคำให้การในศาลเท่านั้นไม่ได้ ทั้งนี้เพราะตัวบทกฎหมายรวมทั้งข้อเท็จจริงต่างๆ ที่นำมากล่าวในศาลเป็นสิ่งที่อาจพลิกแพลงให้ผิดเพี้ยนไปได้ด้วยความหลง ด้วยอคติ หรือด้วยเจตนาอันไม่สุจริต ดังนั้นการอำนวยความยุติธรรมเพื่อดำรงหลักนิติธรรมจึงต้องอาศัยผู้ใช้กฎหมายซึ่งก็คือ ผู้พิพากษา อัยการ ทนายความ เป็นต้น เป็นปัจจัยสำคัญด้วยเท่าๆ กับตัวบทกฎหมาย ในการที่จะกระทำหน้าที่ที่สามารถอำนวยความยุติธรรมให้แก่ประชาชนต่อไป จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะทำตัวเป็นผู้ยุติธรรมก่อนเป็นเบื้องต้น^๓ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงเคยมีพระบรมราโชวาท และพระราชดำรัสเรื่องการดำรงหลักนิติธรรมของสถาบันฝ่ายตุลาการหลายครั้ง ดังความตอนหนึ่งว่า

...ศาลเป็นสถาบันอันสูงส่งและศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในบรรดาประเทศประชาธิปไตยทั้งหลาย ผู้พิพากษาทุกท่านคงจะได้ระลึกถึงความสำคัญในหน้าที่ที่จะให้ความยุติธรรมแก่ประชาชนเป็นอย่างดีที่สุดอยู่แล้ว และในเวลาเดียวกันก็เป็นที่ยังหวังว่าทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับศาลจะได้ช่วยกันส่งเสริมให้

^๑ ธานีรินทร์ กรีวิเชียร, **หลักนิติธรรม**, (กรุงเทพฯ: ธนาพรส, ๒๕๕๒), หน้า ๓๐.

^๒ พระราชดำรัสในโอกาสที่เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นองค์ประธานในการเปิดการประชุมใหญ่ของสมาคมนักกฎหมายแห่งประเทศไทย เอเซียและแปซิฟิกตะวันตก ครั้งที่ ๗ ณ โรงแรมดุสิตธานี วันที่ ๗ สิงหาคม ๒๕๒๔ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, อ้างถึงใน อุตมพร อมรธรรม, ๒๕๕๙: ๑๕)

^๓ พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานประกาศนียบัตรแก่ผู้สอบไล่ได้ตามหลักสูตรของสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งนิติบัณฑิตยสถาน อาคารใหม่ สวนอัมพร วันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๒๑ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, อ้างถึงใน อุตมพร อมรธรรม, ๒๕๕๙: ๗๓)

ผู้พิพากษาได้มีอิสระในการพิพากษาอรรถคดีตามหน้าที่ เพื่อให้ประชาชน
มีหลักประกัน และได้รับการคุ้มครองสิทธิ และเสรีภาพ โดยความยุติธรรมทั่ว
หน้ากัน...^๑

ฝ่ายบริหารมีฐานะเป็นผู้รักษากฎหมาย โดยเจ้าพนักงานของรัฐทุกระดับต้องตระหนักอยู่เสมอว่า
อำนาจหน้าที่ที่มีอยู่นั้น เป็นอำนาจตามกฎหมายซึ่งมาพร้อมกับหน้าที่และความรับผิดชอบในการ
รับใช้ประชาชน ต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนให้อยู่ในกรอบของกฎหมายและหลักนิติธรรมตามรัฐธรรมนูญ
ปัญหาสำคัญของวิกฤติการณ์หลักนิติธรรมในสังคมไทยที่เราจะมองข้ามไปไม่ได้ ก็คือ ปัญหาจากการ
กระทำของฝ่ายบริหารที่ไม่สอดคล้องกับหลักนิติธรรม เพราะเป็นเรื่องที่ผู้มีอำนาจรัฐอยู่ในมือ
หรือผู้บังคับใช้กฎหมายกลับละเมิดกฎหมายตัวเอง นับเป็นการกระทำที่ชั่วร้ายและขัดกับหลักนิติธรรม
อย่างร้ายแรง ผิดทั้งกฎหมาย ผิดทั้งศีลธรรมและความถูกต้องชอบธรรม ทำให้บ้านเมืองต้องตกอยู่ใน
ความหวาดระแวง ประชาชนไม่มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน วิกฤติการณ์นี้ส่งผลให้เกิดความ
แตกแยกระหว่างประชาชนกับเจ้าพนักงานของรัฐ ทำให้รัฐไม่ได้รับความร่วมมือจากประชาชน
ซึ่งย่อมต้องกระทบกระเทือนต่อความมั่นคงและความสงบเรียบร้อยในชาติอย่างแน่นอน^๒ ผู้ที่มีหน้าที่
ความรับผิดชอบในการรักษาความยุติธรรมให้ประชาชนจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องตั้งอยู่ใน
หลักนิติธรรม

นอกจากองค์กรผู้ใช้อำนาจรัฐที่ต้องปฏิบัติหน้าที่ให้สอดคล้องกับหลักนิติธรรมแล้ว ประชาชน
ทั่วไปต้องเคารพและปฏิบัติตามหลักนิติธรรมด้วยเช่นกัน เพราะประชาชนก็เป็นตัวการสำคัญที่ทำให้
เกิดปัญหาการละเมิดหลักนิติธรรม โดยเฉพาะปัญหาการฉ้อราษฎร์บังหลวง เพราะประชาชน
เป็นเครื่องมือในการให้สินบาทคาดสินบนแก่เจ้าพนักงานข้าราชการ และยังเป็นตัวการสำคัญในการ
หลีกเลี่ยงภาษีอากรและการซื้อสิทธิขายเสียงอีกด้วย^๓ และความจริงตามหลักใหญ่ของความยุติธรรม
และของกฎหมายนั้นมีหลักไว้ว่า ประชาชนทุกคนต้องทราบถึงกฎหมาย ใครที่จะอ้างว่าทำผิดเพราะ
ไม่รู้กฎหมายนั้นไม่ได้ เพราะต้องถือว่ากฎหมายเป็นสิ่งที่ตั้งเป็นหลักเป็นเกณฑ์ของการปฏิบัติ
ของประชาชนทั่วไป^๔ หลักนิติธรรมจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับตัวบทกฎหมาย กระบวนการยุติธรรม
และตัวบุคคล เพราะหลักนิติธรรมเป็นหลักพื้นฐานแห่งกฎหมายของการกระทำทุกอย่างไม่ว่าบุคคลใด
หรือองค์กรใด จะกระทำสิ่งใดก็ต้องให้สอดคล้องกับหลักนิติธรรมอยู่เสมอ กล่าวคือทุกคนต้องยึดมั่น
ในสิ่งที่ถูกต้องและชอบธรรมเป็นหัวใจสำคัญในการดำรงหลักนิติธรรม จึงจะทำให้ประชาชน
และประเทศชาติอยู่อย่างมีความสุข ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า

...การที่ในประเทศใด มีประชาชนทั้งหมดอยู่ร่วมกันโดยสันติ ก็เป็นสิ่งที่
ปรารถนาของทุกคน ไม่มีใครอยากให้ความวุ่นวายในหมู่คณะ ในประเทศชาติ

^๑ พระราชดำรัสในพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลแพ่งและศาลติกา วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๐๖ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพล
อดุลยเดช, ๒๕๕๖ : ๒๐)

^๒ อรรถพล ใหญ่สว่าง, “หลักนิติธรรมภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย”, มติชน (๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘), หน้า ๒๑.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๔ พระราชดำรัส พระราชทานแก่คณะกรรมการเนติบัณฑิต รุ่นที่ ๒๑ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๑๔
(พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ๒๕๕๖ : ๖๒)

เพราะว่าถ้ามีความวุ่นวายนั้น เป็นความทุกข์ ทุกคนต้องการความสุข หากความสุขนั้นก็มาจากการปรองดอง และความที่ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปโดยยุติธรรม...^๑

แนวทางการดำรงหลักนิติธรรม

จากพระบรมราชาโฆวาทและพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเกี่ยวกับแนวทางการดำรงหลักนิติธรรมนั้น ผู้ที่จะดำรงหลักนิติธรรมไว้ได้คือผู้ที่ทำหน้าที่ฝ่ายนิติบัญญัติ ซึ่งมีหน้าที่ตรากฎหมายต่างๆ ฝ่ายตุลาการซึ่งมีหน้าที่ใช้กฎหมายและฝ่ายบริหารมีหน้าที่รักษากฎหมายตามหน้าที่ของตน ส่วนประชาชนมีหน้าที่เคารพและปฏิบัติตามหลักนิติธรรมด้วยเช่นกัน ประเทศชาติและประชาชนจึงจะอยู่อย่างมีความสุข มีความเจริญก้าวหน้า และพัฒนาไปได้อย่างมั่นคง โดยพระองค์เองได้ทรงมีพระราชปณิธานตั้งแต่พระปฐมบรมราชโองการที่จะ**ครองแผ่นดินโดยธรรม** อีกทั้งทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม และได้ทรงพระราชกรณียกิจต่างๆ พระราชทานพระบรมราชาโฆวาท พระราชดำรัสซึ่งเป็นแนวทางในการดำรงหลักนิติธรรมไว้หลายโอกาสตลอดรัชสมัยเพื่อให้ทั้งฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร ฝ่ายตุลาการ และประชาชนดำรงอยู่ในหลักนิติธรรม สรุปได้เป็นแนวทางการดำรงหลักนิติธรรม ๙ ประการ ดังนี้

๑. กฎหมาย

ตามความหมายของหลักนิติธรรมที่กล่าวว่า หลักนิติธรรมคือหลักการพื้นฐานแห่งกฎหมายนั้น กฎหมายจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้ดำรงหลักนิติธรรม โดยกฎหมายต้องบังคับใช้เป็นการทั่วไป หมายถึงต้องบังคับให้กับทุกคนโดยเสมอภาคกัน สำหรับสังคมโดยทั่วไป^๒ ซึ่งตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๖๐ มาตรา ๒๖ ได้กล่าวถึงไว้เช่นกันว่า กฎหมายต้องไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม ไม่เพิ่มภาระหรือจำกัดเสรีหรือเสรีภาพของบุคคลเกินสมควรแก่เหตุและกระทบต่อศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ โดยกฎหมายต้องมีผลบังคับใช้โดยทั่วไป และมาตรา ๒๗ ระบุให้บุคคลย่อมเสมอภาคในกฎหมาย มีสิทธิและเสรีภาพได้รับความคุ้มครองเท่าเทียมกัน และมาตรา ๒๙ กำหนดให้กฎหมายไม่มีผลย้อนหลัง เป็นโทษ^๓

กฎหมายจึงเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่ใช้รักษาและอำนวยความสะดวกยุติธรรมและดำรงหลักนิติธรรมไว้ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงเน้นย้ำว่ากฎหมายนั้นไม่ใช่ตัวความยุติธรรม หากแต่ใช้เป็นแบบแผนความประพฤติของประชาชน และใช้เป็นแม่บทในการพิจารณาตัดสินความประพฤติของประชาชน ตัวกฎหมายเองจึงต้องมีความยุติธรรมอยู่ด้วยดังพระราชดำรัส

^๑ พระราชดำรัสในโอกาสที่รองประธานศาลฎีกา นำผู้พิพากษาประจำกระทรวงเข้าเฝ้าฯ ถวายสัตย์ปฏิญาณก่อนเข้ารับหน้าที่ครั้งแรก ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐานวันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๓๗ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ๒๕๕๖ : ๔๖๖)

^๒ อรรถพล ไกรสว่าง, “หลักนิติธรรม”, วารสารจตุรนิติ ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗), หน้า ๕๕.

^๓ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๖๐, (๖ เมษายน ๒๕๖๐), ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๔ ตอนที่ ๔๐ ก, หน้า ๘-๙.

...กฎหมายเป็นระเบียบการที่วางเอาไว้เพื่อให้บ้านเมืองมีชื่อมีแป หมายถึง บ้านเมืองมีเกณฑ์ที่จะปฏิบัติตน เป็นวินัยประจำบ้านเมือง และเป็นทางที่จะทำให้ บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขโดยที่ประชาชนที่ร่วมอยู่ในแผ่นดินเดียวกันไม่เบียดเบียน กันและกัน...^๑

กฎหมายที่จะรักษาความสงบเรียบร้อยในบ้านเมืองให้เกิดขึ้นได้ต้องตราขึ้นตามสภาพการณ์ และสภาพชีวิตที่แท้จริงของบ้านเมืองและบุคคล ด้วยวัตถุประสงค์ที่จะรักษาความยุติธรรมในบ้านเมือง ไม่ทำให้ประชาชนเดือดร้อน โดยคำนึงถึงความเหมาะสมกับสถานการณ์ และความเป็นอยู่ของ ประชาชนท้องถิ่นด้วย มิใช่กำหนดตามวิชาการเท่านั้น ซึ่งบางครั้งได้มาจากต่างประเทศ ทำให้ ไม่สามารถนำกฎหมายนั้นมาปฏิบัติได้จริงในบริบทของสังคมไทย นอกจากนั้นแล้วยังต้องคำนึงถึงผู้ที่ ได้รับประโยชน์จากกฎหมายนั้นซึ่งคือคนไทยทุกคน หากมีช่องโหว่หรือไม่เหมาะสมต้องศึกษา และปรับปรุงให้ดี เพราะกฎหมายมีไว้สำหรับให้บุคคลส่วนมากมีเสรีและอยู่ได้ด้วยความสะดวก ดังพระราชดำรัส

...ต้องศึกษากฎหมายให้สามารถที่จะบริการประชาชนได้ดีที่สุด คือถ้ามี ช่องโหว่หรือมีกฎหมายที่ไม่เหมาะสมแก่เหตุการณ์ ก็จะต้องพยายามที่จะศึกษา เพื่อที่จะให้ปรับปรุงให้ดี เราจะต้องพิจารณาในหลักว่า กฎหมายมีไว้สำหรับให้มี ความสงบสุขในบ้านเมือง มิใช่ว่ากฎหมายมีไว้สำหรับบังคับประชาชน ถ้ามุ่งหมายที่จะบังคับประชาชนก็กลายเป็นเผด็จการ กลายเป็นสิ่งที่บุคคล หนึ่งน้อยจะต้องบังคับบุคคลหม่มาก ในทางตรงข้าม กฎหมายมีไว้สำหรับให้ บุคคลส่วนมากมีเสรี และอยู่ได้ด้วยความสะดวก บางที่เราตั้งกฎหมายขึ้นมาด้วย วิชาการ ซึ่งได้มาจากต่างประเทศ เพราะว่าวิชากฎหมายนี้ก็เป็นวิชาที่ กว้างขวาง จึงต้องมีหลักอะไรอย่างหนึ่ง แต่วิชาการนั้นอาจไม่เหมาะสมกับ สถานการณ์หรือท้องที่...^๒

การใช้กฎหมายต้องตรงตามหลักการอันเป็นเจตนารมณ์แห่งกฎหมาย คือการอำนวยสิทธิเสรีภาพ แก่ประชาชนคนไทยโดยถ้วนหน้าและเท่าเทียม จึงจะเกิดความเที่ยงธรรมและสงบสุขอย่างแท้จริง แต่ในบางเรื่องบางกรณี การใช้กฎหมายไม่ได้เป็นไปตามเจตนาก็อาจนำไปสู่ความยุ่งยากและความแตกแยก ของสังคมได้ ดังพระบรมราโชวาทว่า

...กฎหมายบ้านเมืองนั้นโดยหลักการมีไว้สำหรับรักษาความยุติธรรม และความสงบเรียบร้อยในแผ่นดิน ด้วยการจัดสรรอำนาจสิทธิเสรีภาพแก่บุคคล

^๑ พระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะกรรมการจัดงาน “วันรพี” ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๑๕ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ๒๕๕๖ : ๖๕)

^๒ พระบรมราโชวาทพระราชทานแก่คณะกรรมการจัดงาน “วันรพี” ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๑๖ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ๒๕๕๖ : ๗๒)

โดยถ่วงหน้าและเสมอหน้า แต่ตามความจริงที่เป็นอยู่ปรากฏว่า ในบางเรื่อง บางกรณี การใช้กฎหมายมักไม่ได้ผลสมบูรณ์ตรงตามหลักการอันเป็นเจตนาที่แท้ นัก อาจนำไปสู่ความยุ่งยากและความร้าวฉาน ซึ่งเป็นความเสียหาย และเป็นอันตราย ผู้มีหน้าที่ในด้านกฎหมาย จะต้องคิดอ่าน กระทำการ ให้กฎหมายได้เป็นปัจจัยผดุงความเที่ยงธรรมและสงบสุขอย่างแท้จริง...^๑

การดำรงหลักนิติธรรมจึงต้องมีกฎหมายเป็นกฎเกณฑ์ที่จะรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ประชาชนที่อยู่ร่วมกันโดยไม่เบียดเบียนกันและกัน โดยคำนึงถึงความเหมาะสมกับสถานการณ์ และความเป็นอยู่ของประชาชน กฎหมายต้องมีความยุติธรรม และที่สำคัญคือรัฐต้องดูแลให้มีการปฏิบัติตามและบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด^๒ ตามเจตนารมณ์ที่จะผดุงความเที่ยงธรรม เสรีภาพ และความสงบสุขให้แก่ประชาชนทุกคนโดยถ่วงหน้า

๒. ความยุติธรรม

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงได้ให้ความหมาย คำว่า ยุติธรรมไว้ว่า คือสิ่งที่ทำในความดี ความชอบ ความถูกต้อง ซึ่งเป็นหลักสำคัญที่สุดของหลักนิติธรรม ดังพระราชดำรัส

...ยุติธรรมก็หมายความว่า สิ่งที่ทำในความดี ความชอบธรรมและความถูกต้อง...^๓

พระบรมราชาโฆวาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับกฎหมายและความยุติธรรมที่พระราชทานแก่บรรดานักกฎหมายหลายครั้งว่า แม้กฎหมายไทยนั้นได้ชื่อว่าเป็นกฎหมายที่ดี มีความเป็นธรรมมากที่สุด และมีช่องโหว่น้อยที่สุด หากเกิดความไม่เป็นธรรมขึ้นนั้น ไม่ได้เกิดจากตัวบทกฎหมาย แต่อยู่ที่ตัวบุคคลผู้ใช้กฎหมาย トラบใดที่ผู้ใช้กฎหมายมีความสุจริต มีจรรยาบรรณ มีมโนธรรมของนักกฎหมายที่มั่นคงแล้ว ก็ไม่ควรจะเกิดความผิดพลาดได้^๔ สิ่งที่สำคัญที่สุดคือการใช้กฎหมายต้องยึดถือความยุติธรรมเป็นเป้าหมายสูงสุด ดังนั้นความยุติธรรมจึงต้องมาก่อนและอยู่เหนือกฎหมาย^๕ ดังพระราชดำรัสว่า

...ควรจะต้องถือว่าความยุติธรรมมาก่อนกฎหมาย และอยู่เหนือกฎหมาย การพิจารณาพิพากษาอรรถคดีใดๆ โดยคำนึงถึงแต่ความถูกต้องตามกฎหมายเท่านั้น ดูจะไม่เป็นการเพียงพอ จำต้องคำนึงถึงความยุติธรรมซึ่งเป็นจุดประสงค์

^๑ พระบรมราชาโฆวาท ในพิธีพระราชทานประกาศนียบัตร ของสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา ณ ศาลาดุสิตาลัย วันที่ ๗ สิงหาคม ๒๕๑๔ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ๒๕๕๖ : ๖๐)

^๒ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๖๐, (๖ เมษายน ๒๕๖๐), ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๔ ตอนที่ ๔๐ ก, หน้า ๑๕.

^๓ พระราชดำรัส ในโอกาสที่ประธานศาลฎีกา นำผู้พิพากษาประจำกระทรวง ฝ่าฯ ถวายสัตย์ปฏิญาณก่อนเข้ารับหน้าที่ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๓๗ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ๒๕๕๖ : ๖๗)

^๔ ฉานินทร์ กรีวิเชียร, “พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชกับอัจฉริยภาพด้านกฎหมาย”, ใน สมถาวร สายธารนิติธรรม ตามรอยพ่อ, ฌภัทร สร้อยศัพท์ (บรรณาธิการ), (กรุงเทพฯ: เดือนตุลา, ๒๕๕๙), หน้า ๒๐๙.

^๕ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ประมวลพระบรมราชาโฆวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม (ปีพุทธศักราช ๒๕๙๕-๒๕๕๖), (กรุงเทพฯ : กระทรวงยุติธรรม, ๒๕๕๖), หน้า ๘๔.

ด้วยเสมอ การใช้กฎหมายจึงจะมีความหมาย และได้ผลที่ควรจะได้ร่วมกันปกป้องรักษาปวงชนให้ได้รับความเที่ยงธรรมและอยู่ได้โดยปกติสุข ระมัดระวังป้องกันอย่าให้ช่องโหว่ของกฎหมายกลายเป็นเครื่องมือที่จะนำมาใช้เพื่อเบียดเบียนกันและกัน ขอทุกท่านจงหมั่นตรวจตราสอดส่องในการบริหารงานด้านกฎหมายให้มีผลใช้บังคับตรงตามสภาพชีวิตที่แท้จริงของพลเมืองและประเทศชาติอย่างแท้จริง...^๑

การดำรงหลักนิติธรรมจึงต้องตระหนักว่าการใช้กฎหมายมีเป้าหมายสูงสุดคือเพื่อให้เกิดความยุติธรรม กฎหมายต้องไม่ถูกนำมาใช้เบียดเบียนกันและกัน ประชาชนได้รับความเที่ยงธรรมและอยู่ได้โดยปกติสุขโดยถ้วนหน้า

๓. เหตุผล ความเป็นจริงและความปราศจากอคติ

กฎหมายบ้านเมืองนั้นโดยหลักการมีไว้สำหรับรักษาความยุติธรรมและความสงบเรียบร้อยในแผ่นดิน ด้วยการจัดสรรอำนาจสิทธิเสรีภาพแก่บุคคลโดยถ้วนหน้าและเสมอหน้า แต่ตามความจริงที่เป็นอยู่ปรากฏว่า ในบางเรื่องบางกรณี การใช้กฎหมายมักไม่ได้ผลสมบูรณ์ตรงตามหลักการอันเป็นเจตนาที่แท้แน่ อาจนำไปสู่ความยุ่งยากและความริ้วฉานซึ่งเป็นความเสียหายและเป็นอันตราย ผู้มีหน้าที่ในด้านกฎหมายจะต้องคิดอ่านกระทำการให้กฎหมายได้เป็นปัจจัยผดุงความเที่ยงธรรมและสงบสุขอย่างแท้จริง บทบัญญัติแห่งกฎหมายที่จะยังความสงบเรียบร้อยให้เกิดขึ้นได้ ต้องตราขึ้นตามสภาพการณ์และสภาพชีวิตที่แท้จริงของบ้านเมืองและบุคคล^๒ ดังพระบรมราโชวาทความตอนหนึ่งว่า

....สำคัญที่สุด ขอให้ถือหลักเหตุผลและความจริง ซึ่งจะนำมาปฏิบัติได้เป็นหลักปฏิบัติงาน และสำนึกให้ตระหนักแก่ใจว่า กฎหมายที่เปิดโอกาสให้เบียดเบียนกันได้ มีอคติมิใช่มีความยุติธรรมเป็นรากฐาน การนำบทบัญญัติที่ปฏิบัติไม่ได้ตามสภาพที่เป็นจริงของชีวิตมาบังคับใช้ เป็นต้นเหตุแห่งความเดือดร้อนแตกแยกในชาติและประชาชน บทบัญญัติแห่งกฎหมายที่จะยังความสงบเรียบร้อยให้เกิดขึ้นได้ ต้องตราขึ้นตามสภาพการณ์และสภาพชีวิตที่แท้จริงของบ้านเมืองและบุคคล...^๓

ส่วนผู้ที่ใช้กฎหมาย หรือผู้รักษากฎหมายต้องมีความรู้เกี่ยวข้องกับบทบัญญัติและกฎหมาย และมีความรู้เกี่ยวข้องกับชีวิตทั่วไป ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญเพราะความจริงคนแต่ละคน

^๑ พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานประกาศนียบัตรแก่นักศึกษาของสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา ณ เนติบัณฑิตยสภา วันที่ ๗ สิงหาคม ๒๕๑๕ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ๒๕๕๖ : ๗๐)

^๒ พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานประกาศนียบัตร ของสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ ๗ สิงหาคม ๒๕๑๔ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ๒๕๕๖ : ๖๐)

^๓ พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานประกาศนียบัตร ของสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ ๗ สิงหาคม ๒๕๑๔ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ๒๕๕๖ : ๖๐)

ก็เชื่อได้ว่าไม่ปรารถนาที่จะหาความทุกข์ แต่บางทีเพราะเหตุว่าต้องการที่จะหาความสุขนั่นเอง จึงหาทางที่อาจจะผิด ไม่ถูกต้องตามเรื่องของศีลธรรม หรืออาจจะเป็นการเบียดเบียนผู้อื่นได้ แต่การปฏิบัติเช่นนั้นต้องมีเหตุผลคือเหตุผลในใจของเขา จึงได้กระทำออกมาเช่นนั้น หากพิจารณาถึงเหตุผลความเป็นจริงแล้วก็จะสามารถให้ความยุติธรรมได้อย่างเท่าเทียม

...ฉะนั้น ผู้พิพากษาจึงต้องรู้จักชีวิตและเหตุผล ทำไมผู้ที่ปฏิบัติที่คิดว่าผิดนั้น เขาจึงต้องทำความผิดด้วยเหตุผลใด จึงจะเข้าใจว่าควรที่จะตัดสินอย่างไร...
ข้อนี้ที่เป็นเรื่องยากสำหรับผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษา เพราะว่าต้องรู้จักจิตใจของบุคคลในทางที่เป็นจริง เป็นชีวิต...^๑

ผู้พิพากษา ตุลาการ หรือนักกฎหมายต้องมีความเป็นอิสระและเป็นกลาง ซึ่ง ๒ รูปแบบดังกล่าวคือความเป็นอิสระในตัวที่ต้องพิจารณาคดีตัดสิน โดยปราศจากอคติ และความอิสระภายนอกตัวคือไม่อยู่ในอำนาจนิติของผู้อื่น^๒ การปฏิบัติหน้าที่ของนักกฎหมายหรือข้าราชการก็ตามจะต้องมีความซื่อสัตย์สุจริตเป็นพื้นฐานของจิตใจ และต้องปราศจากอคติ เพราะเมื่อมีอคติเกิดขึ้นแล้ว ความซื่อสัตย์สุจริตย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ ความยุติธรรมคือความดี ความถูกต้องย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ อคตินี้เป็นสิ่งที่อันตรายมากสำหรับทุกคนที่จะปฏิบัติงานเพื่อความสำเร็จและความยุติธรรม ซึ่งจะเปลี่ยนไปด้วยความลำเอียงในความรัก แม้จะเป็นสิ่งที่ควรทำในสังคม แต่จะอันตรายอย่างยิ่งกับการใช้ดุลยพินิจทางกฎหมายในเวลาที่มีอคติ ความโลภซึ่งจะมีในบุุชชนคนธรรมดาที่อยากได้ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข แต่ถ้าเกิดขึ้นในจิตใจของนักกฎหมายโดยอ้อมเสียหาย เสียชื่อเสียง เสียตำแหน่งหน้าที่ หรืออาจเสียถึงอิสรภาพได้ ความโกรธเป็นธรรมดาของคนที่ไม่ชอบใจ และจะเกิดขึ้นได้ง่าย โดยไม่รู้ตัว ก่อให้เกิดความเสียหายร้ายแรงจนคาดไม่ถึง สุดท้ายคือ ความหลงผิดหรือความโง่ซึ่งมักจะมีกับคนทุกคนในการทำงาน แม้จะมีความซื่อสัตย์สุจริตเพียงใด แต่เมื่อมีความหลงผิดเกิดขึ้นแล้ว ความซื่อสัตย์สุจริตนั้นก็ไม่สามารถระงับยับยั้งความอคตินั้นได้^๓ ดังพระราชดำรัสความตอนหนึ่งความว่า

...“อคติ” แปลว่าไม่ควรไป สิ่งที่ไม่ควรไปนั้นหมายความว่า สิ่งที่ไม่ควรทำ หรือไม่ควรตัดสิน ไม่ควรคิด ถ้าเราชอบอะไรเราจะเกิดมีอคติได้ เพราะว่าเราจะตัดสินไปในทางที่เราดีใจชอบอย่างนั้น ไม่ใช่ตามหลักวิชา อาจเป็นอคติคือ ตัดสินไปในทางที่เราไม่ชอบ คือความเกลียดชัง ความโกรธ ความไม่ชอบนี้ ก็ทำให้เราตัดสินไปในทางที่ไม่ถูกต้อง บางทีก็อาจเป็นอคติจากความกลัว เพราะว่าเรากลัวว่าอย่างโน้น กลัวว่าอย่างนี้ ก็เลยตัดสินไม่ตรง ไม่เป็นกลาง

^๑ พระบรมราชาโชวาท พระราชทานแก่คณะผู้พิพากษาประจำกระทรวงในโอกาสเข้าเฝ้าฯ ถวายสัตย์ปฏิญาณก่อนเข้ารับหน้าที่ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๒๒ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ๒๕๕๖ : ๑๐๒-๑๐๓)

^๒ อรรถพล ไกรสว่าง, “หลักนิติธรรม”, วารสารจตุรนิติ ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗), หน้า ๕๔.

^๓ สิทธิโชค ศรีเจริญ, “มุมมองทางกฎหมายต่อพระบรมราชาโชวาท พระราชดำรัสหรือพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช”, ใน สดมวาร สายธารนิติธรรมตามรอยพ่อ, ฦภัทร สร้อชีพ (บรรณาธิการ), (กรุงเทพฯ : เดือนตุลา, ๒๕๕๙), หน้า ๓๐๑.

บางทีก็เป็นอคติในทางที่ได้เห็นผลประโยชน์ อคติทั้งหลายนี้เป็นสิ่งที่เราจะต้องพยายามเห็นและเรียน ถ้าปราศจากอคติแล้วก็จะถูกต้องตามหลักวิชา...^๑

การปฏิบัติหน้าที่ของนักกฎหมายหรือข้าราชการก็ตาม นอกจากจะใช้ตัวบทกฎหมายยึดหลักความยุติธรรมแล้ว ยังต้องพิจารณาจากเหตุผล ความเป็นจริงของตามสภาพการณ์และสภาพชีวิตที่แท้จริงของบ้านเมืองและบุคคล และต้องปราศจากอคติทั้ง ๔ ที่จะทำให้การปฏิบัติหน้าที่เกิดความไม่ยุติธรรมขึ้นได้ แม้เป็นเรื่องยากที่สุดที่จะละจากอคติได้ จึงจะสามารถดำรงหลักนิติธรรมไว้ได้

๔. ศีลธรรม จรรยา

การรักษาหลักนิติธรรมมิได้มีวงแคบอยู่เพียงขอบเขตของกฎหมาย แต่ต้องขยายไปถึงศีลธรรมจรรยา โดยเฉพาะผู้ใช้กฎหมายนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำตัวให้เป็นผู้ยุติธรรม เป็นเบื้องต้น ด้วยการตั้งใจให้มั่นคงที่จะรักษาความเป็นกลาง และรักษาวัตถุประสงค์ของกฎหมายไว้โดยเคร่งครัด พร้อมกับรักษาความซื่อสัตย์ สุจริต และจรรยา ดังพระราชดำรัส

...ความยุติธรรมเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการที่ได้กล่าวว่าจะปฏิบัติงานด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต เทียงธรรม ปราศจากอคตินี้ ก็เป็นหัวใจสำคัญ ความยุติธรรมนั้น จะเกิดขึ้นก็ด้วยความยุติธรรม และซื่อสัตย์สุจริต...^๒

ผู้ใดก็ตามแม้ไม่รู้กฎหมาย แต่ถ้าประพฤติปฏิบัติด้วยความสุจริตแล้ว ควรจะได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายเต็มที่ ในทางตรงกันข้ามคนที่รู้กฎหมาย แต่ใช้กฎหมายไปในทางทุจริต ควรต้องถือว่าทุจริต และกฎหมายไม่ควรคุ้มครองจนเกินเลยไป^๓ จริยธรรมแห่งวิชาชีพกฎหมายนั้น ผู้ที่อยู่ในวิชาชีพกฎหมายต้องดำรงไว้โดยเชื่อมั่นในสัจธรรมคือความถูกต้องตามคลองธรรมตามความเป็นจริง ความถูกต้องเที่ยงตรง ทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม และใช้ให้ได้ถูกวัตถุประสงค์หรือเจตนารมณ์ของกฎหมายนั้นๆ ต้องรักษาอุดมคติ จรรยา ความสุจริต และมโนธรรม^๔ ดังพระบรมราโชวาทความตอนหนึ่งความว่า

...การอำนวยความสะดวกยุติธรรมจึงต้องอาศัยตัวผู้ใช้กฎหมาย เป็นปัจจัยสำคัญด้วยเท่ากันกับตัวกฎหมาย ในการนี้ท่านจะได้กระทำหน้าที่ ที่สามารถอำนวยความสะดวกอำนวยโทษให้แก่ประชาชนต่อไป จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำตัวให้เป็นผู้ยุติธรรมก่อนเป็นเบื้องต้น ด้วยการตั้งใจให้มั่นคงที่จะรักษาความเป็นกลาง

^๑ พระราชดำรัสในโอกาสที่ประธานศาลฎีกา นำผู้พิพากษาเข้าเฝ้าฯ ถวายสัตย์ปฏิญาณก่อนเข้ารับหน้าที่ครั้งแรก วันที่ ๑๙ เมษายน ๒๕๓๖, (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, อ้างถึงใน สิทธิโชค ศรีเจริญ, ๒๕๕๙ : ๓๐๐)

^๒ พระราชดำรัส ในโอกาสที่ประธานศาลฎีกา นำผู้พิพากษาเข้าเฝ้าฯ ถวายสัตย์ปฏิญาณ ก่อนเข้ารับตำแหน่งหน้าที่ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๒๙ กันยายน ๒๕๒๑ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ๒๕๕๖ : ๙๕)

^๓ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม (พิพุทธศักราช ๒๕๔๕-๒๕๕๖), (กรุงเทพฯ : กระทรวงยุติธรรม, ๒๕๕๖), หน้า ๑๐๐.

^๔ ชานินทร์ กรัยวิเชียร, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชกับอจริยภาพด้านกฎหมาย, ใน สดมวาร สายธารนิติธรรมตามรอยพ่อ, ฌภัทร สรอัคร (บรรณาธิการ), (กรุงเทพ: เดือนตุลา, ๒๕๕๙), หน้า ๒๐๕-๒๐๖.

และรักษาวัตถุประสงค์ของกฎหมายแต่ละฉบับไว้โดยเคร่งครัดแน่นอน พร้อมกับรักษาความสุจริต จรรยา และปัญญาของนักกฎหมายไว้เสมอกับชีวิต ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสุขุมรอบคอบประกอบด้วยอุเบกขาและปัญญา...^๑

การดำรงอุดมคติในการปฏิบัติหน้าที่ของทุกฝ่าย ทุกคนจะทำให้เกิดความยุติธรรมได้ โดยในปัญหาที่ อาจจะขัดไปได้มาก เมื่อนักกฎหมายมีอุดมคติโดยยึดถือความซื่อสัตย์สุจริต ความถูกต้องเป็นธรรม ความยุติธรรม คุณธรรม และจรรยาบรรณของนักกฎหมายในการปฏิบัติหน้าที่ ความซื่อสัตย์สุจริต ความถูกต้องเป็นธรรม ความยุติธรรม คุณธรรม และจรรยาบรรณของนักกฎหมาย ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญในการปฏิบัติหน้าที่ของนักกฎหมาย และสามารถนำสิ่งที่ตั้งมโนมาเป็นอุดมคติในการทำงานให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เมื่อใดที่นักกฎหมายมีอุดมคติในการปฏิบัติหน้าที่อย่างเคร่งครัด อดคิดยอมเกิดไม่ได้ หรือถ้าจะมีบ้างก็ไม่สามารถทำให้การงานนั้นเสียหายได้ เรื่องความเป็นธรรม ความยุติธรรมเป็นเรื่องสำคัญของประเทศชาติและประชาชน ซึ่งต้องรักษาความเป็นธรรม การผดุงความยุติธรรมด้วยความรับผิดชอบที่เข้มข้นในการปฏิบัติหน้าที่ และสิ่งนี้สามารถสร้างเป็นอุดมคติเพื่อต่อสู้กับอคติได้^๒

การดำรงนิติธรรมนั้นต้องอาศัยอุดมคติในการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายหรืองานใดๆ รวมถึงประชาชนทุกคนควรจะต้องยึดหลักศีลธรรม จรรยาในอาชีพการงาน ความซื่อสัตย์สุจริตไว้อย่างเข้มแข็ง

๕. ความพอเพียง

การที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้พระราชทานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเอาไว้ ไม่ใช่เรื่องเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่เป็นปรัชญาในการดำรงตนอย่างพอเพียง ซึ่งในการทำอะไรรู้ก็ตามเราต้องมีความพอประมาณ มีเหตุมีผลเป็นฐานการคิดและตัดสินใจ และมีภูมิคุ้มกันโดยเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ซึ่ง ๓ หลักการนี้ ประกอบกับการความรู้และความมีคุณธรรมนั้น สามารถนำไปใช้ได้กับทุกเรื่องทั้งเรื่องการร่างกฎหมาย การใช้บังคับกฎหมาย และการปฏิบัติตามกฎหมาย เพราะถ้าคนเรามีความพอดี ความพอเพียงเราก็จะไม่เบียดเบียนคนอื่น^๓ การรู้จักพอเพียงคือวิถีชีวิตไทยนั่นเอง วิถีชีวิตไทยที่ยึดเส้นทางสายกลางของความพอดี ไม่แก่งแย่งเบียดบังมาจากผู้อื่น^๔ ไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น ไม่เบียดเบียนศีลธรรมของประชาชน

^๑ พระบรมราชโองการ ในพิธีพระราชทานประกาศนียบัตร แก่ผู้สอบไล่ได้ตามหลักสูตรของสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา ณ อาคารใหม่สวนอัมพร วันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๒๑ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ๒๕๕๖ : ๙๘)

^๒ สิทธิโชค ศรีเจริญ, “มุมมองทางกฎหมายต่อพระบรมราชโองการ พระราชดำรัสหรือพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช”, ใน *สทมาวาร สายธารนิติธรรมตามรอยพ่อ*, ฅนภัทร สรวิทย์ (บรรณาธิการ), (กรุงเทพฯ: เดือนตุลา, ๒๕๕๙), หน้า ๓๐๓

^๓ สุรเกียรติ์ เสถียรไทย, *หลักนิติธรรมในบริบทระหว่างประเทศ: ประสบการณ์จากระดับภูมิภาค (Rule of Law in International Framework: Regional Experiences)* [ออนไลน์]. ๒๕๖๒ แหล่งที่มา: https://tijforum.org/wp-content/uploads/2016/11/03-SS_Rule-of-Law-in-International-Framework-231216.pdf [๑, มีนาคม, ๒๕๖๒]

^๔ เดชอุดม ไกรฤทธิ, “หลักนิติธรรมในเศรษฐกิจพอเพียง”, ใน *สทมาวาร สายธารนิติธรรมตามรอยพ่อ*, ฅนภัทร สรวิทย์ (บรรณาธิการ), (กรุงเทพฯ: เดือนตุลา, ๒๕๕๙), หน้า ๓๐๗.

ไม่เบียดเบียนความมั่นคงของประเทศ การคิดมีพื้นฐานของความเป็นเหตุมีผล มีคุณธรรม ซึ่งจะช่วยให้สามารถดำรงหลักนิติธรรมไว้ได้ดังพระราชดำรัสความตอนหนึ่งความว่า

...คำว่า พอเพียง มีความหมายว่า พอมีกิน เศรษฐกิจแบบพอเพียงหมายความว่า ผลิต่ออะไรมีพอที่จะใช้ ไม่ต้องขอยืมคนอื่น อยู่ได้ด้วยตนเอง ... คำว่า พอ คนเรา ถ้าพอในความต้องการ มันก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อย ก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย พอเพียง อาจมีมาก อาจมีของหรูหราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น^๑

การดำรงหลักนิติธรรมนั้นนอกจากจะใช้หลักพอเพียงแล้ว อีกคำหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงใช้ในความหมายที่ใกล้เคียงกันและสามารถนำมาใช้เป็นหลักในการดำรงหลักนิติธรรมคือคำว่า **พอสมควร** ไม่ว่าจะเป็นในทางนิติศาสตร์ หรือรัฐศาสตร์ รวมถึงประชาชนทุกคนควรมีความพอสมควรในเรื่องสิทธิเสรีภาพของแต่ละคน การปฏิบัติหน้าที่โดยไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพของคนอื่น ไม่เบียดเบียนศีลธรรมของประชาชน ไม่เบียดเบียนความมั่นคงของประเทศนั้น จึงจะเกิดความเป็นธรรมในสังคมขึ้นได้

...พูดถึงคำพอสมควรว่าเป็นหัวใจของประชาธิปไตย อธิบายว่าคนเรามีสิทธิเสรีภาพ แต่ถ้าใช้สิทธิเสรีภาพของแต่ละคนเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ เชื่อว่า จะต้องไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของคนอื่นด้วย คนเราจึงมีสิทธิเสรีภาพเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ไม่ได้ ต้องมีพอสมควร เสรีภาพ ต้องมีจำกัดจะว่าไม่จำกัดไม่ได้ ในสังคมหรือในประเทศ เสรีภาพของแต่ละคนจะต้องถูกจำกัดด้วยเสรีภาพของผู้อื่น จึงเห็นได้ว่า “พอสมควร” เป็นสิ่งสำคัญ...สำหรับนิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ “พอสมควร” ก็เป็นสิ่งสำคัญ ถ้าเราจะปกครองหรือช่วยให้บ้านเมืองมีชื่อมีแป เราจะทำปฏิบัติตรงตามกฎหมายทั้งหมดไม่ได้...ทั้งนี้แล้วแต่จะตีความว่าฝ่าฝืนกฎหมายหรือไม่เพียงไร ดังนี้เราจึงเห็นได้ว่า เจตนารมณ์ของกฎหมายฉบับนี้ที่ตราขึ้น เพื่อให้การพิมพ์ข้อความต่างๆ เป็นไปโดยเรียบร้อยไม่เบียดเบียนศีลธรรมของประชาชน ไม่เบียดเบียนความมั่นคงของประเทศนั้น เมื่อนำมาปฏิบัติ ย่อมขึ้นอยู่กับ การตีความทั้งสิ้น...^๒

หากประชาชน ฝ่ายกฎหมาย และฝ่ายบริหารเข้าใจถึงความพอเพียง และความพอสมควร แล้วย่อมไม่เกิดการเบียดเบียนกัน สังคมมีความเสมอภาค เท่าเทียม และเกิดความสงบสุข โดยอาจไม่ต้องใช้การบังคับทางกฎหมายเลย หากแต่เป็นวิถีชีวิตที่ดำเนินไปได้ด้วยหลักนิติธรรม

^๑ พระราชดำรัสพระราชทานในโอกาสที่คณะบุคคลเข้าเฝ้าถวายพระพรชัยมงคล เถลิงพระชนมพรรษา ๔ ธันวาคม ๒๕๔๑ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ๒๕๕๖: ๑๖๙)

^๒ พระราชดำรัส พระราชทานแก่คณะกรรมการจัดงานวัน “นิติศาสตร์จุฬา” ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๑๒ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ๒๕๕๖: ๓๑)

๖. ความกล้า

การดำรงหลักนิติธรรมนั้นต้องใช้ความกล้าจะปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปด้วยความถูกต้อง ทั้งตามกฎหมายและศีลธรรม โดยไม่หวั่นต่ออิทธิพลหรืออคติใดๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ในการบริหารราชการแผ่นดิน ไม่ว่าจะอยู่ในระดับใด สมควรที่จะยึดมั่นความถูกต้องชอบธรรม และปฏิบัติหน้าที่โดยมีคุณธรรมและจริยธรรมเป็นสำคัญ ดังพระบรมราโชวาทความตอนหนึ่งความว่า

...ข้าพเจ้าปรารถนาเป็นอย่างยิ่งที่จะเห็นท่านทั้งหลายฝึกหัดตนให้เป็นคนกล้า คือกล้าที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปด้วยความถูกต้องทั้งตามกฎหมายและศีลธรรม โดยไม่หวั่นต่ออิทธิพลหรืออคติใดๆ ทั้งหมด ให้เป็นคนที่มีมั่นคงในสัจย์สุจริตและความถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ไม่ปล่อยให้ความสุจริตยุติธรรม ถูกข่มขู่ให้มัวหมองได้...^๑

...จงกล้าหาญที่จะต่อสู้กับคนชั่ว ความชั่ว และสิ่งล่อใจทุกอย่าง จงยินดีและภูมิใจที่จะรักษาความสุจริตและความยุติธรรมแล้วทุกคนจะเอาชนะอุปสรรคขวากหนามในการงานได้โดยปลอดภัย...^๒

ผู้ปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ รวมทั้งผู้ใช้กฎหมายต้องกล้าที่จะปฏิบัติการไปตามความถูกต้องเที่ยงตรง ทั้งตามกฎหมายและศีลธรรม ไม่ปล่อยให้ภัยาคติคือความเอียงเอนไปด้วยความหวาดกลัวในอิทธิพลต่างๆ เข้าครอบงำ และต้องฝึกให้มีความเคารพเชื่อมั่นในสัจธรรมคือความถูกต้องตามคลองธรรม ตามความเป็นจริงอย่างมั่นคง ไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรม ไม่เห็นสิ่งอื่นใดว่ายิ่งไปกว่าความจริง สำหรับป้องกันมิให้ความอยุติธรรมและความทุจริตเกิดขึ้น^๓ ซึ่งต้องยึดหลักนิติธรรมให้มั่นคง เพื่อให้สามารถค้ำจุนส่วนรวมมิให้เสื่อมลงไป และสามารถกลับฟื้นคืนขึ้นเป็นลำดับต่อไป

๗. ความยืดหยุ่น

ในด้านการปกครองนั้นสำคัญที่ต้องใช้หลักของกฎหมาย แต่ต้องมีความยืดหยุ่น โดยต้องพิจารณาคำนี้ให้รอบคอบ เพราะถ้าปกครองด้วยหลักที่แข็งแกร่งแล้ว ไม่ว่าจะสุจริตเท่าใด ทุกสิ่งทุกอย่างก็อาจพังหมด จึงต้องมีความยืดหยุ่นในทางที่ดี ถ้าใช้ในทางที่ตามใจตัว ก็อาจกลายเป็นทุจริต พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงมีพระราชดำรัสเตือนสติไว้เสมอเรื่องความอะลุ่มอล่วย จะปฏิบัติตรงตามกฎหมายทั้งหมดไม่ได้ เพราะกฎหมายมีช่องโหว่ในการปฏิบัติ ไม่ใช่จะทำได้ตรงไปตรงมาตามตัวบท ต้องใช้การวินิจฉัยพิจารณาเสมอ ดังพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า

^๑ พระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานประกาศนียบัตรแก่ผู้สอบไล่ได้ตามหลักสูตรของสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา ณ เนติบัณฑิตยสภา วันที่ ๒๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๒. (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ๒๕๕๖ : ๑๐๐)

^๒ พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานกระบี่แก่ที่ร้อยตรี ที่สำเร็จการศึกษาชั้นสูงสุดจากโรงเรียนนายร้อยตำรวจ ประจำปี ๒๕๑๔ ณ กระทรวงมหาดไทย วันที่ ๖ เมษายน ๒๕๑๕ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ๒๕๕๖: ๖๘)

^๓ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม (ปีพุทธศักราช ๒๕๓๕-๒๕๕๖), (กรุงเทพฯ : กระทรวงยุติธรรม, ๒๕๕๖), หน้า ๘๔.

...ในด้านการปกครองนั้นก็สำคัญที่จะใช้หลักกฎหมาย ข้อนี้ต้องใช้คำที่ไม่ค่อยดี คือความยืดหยุ่น ต้องขอให้พิจารณาคำนี้ให้รอบคอบ ได้เห็นมาากเหมือนกันว่าถ้าปกครองด้วยหลักที่แข็งแกร่งแล้ว แม้ว่าจะสุจริตเท่าไรๆ ทุกสิ่งทุกอย่างก็พังหมด จึงต้องมีความยืดหยุ่น คือยืดหยุ่นในทางที่ดี เพราะความยืดหยุ่นนี้ถ้าใช้ในทางดีก็ดี แต่ถ้าใช้ในทางยืดหยุ่นตามใจตัวก็อาจกลายเป็นทุจริตไป จึงใช้ลำบากยิ่งนัก ยิ่งตัวมีความกดดันต่างๆ อยู่ก็จะเป็นความทุจริต...^๑

การดำรงหลักนิติธรรมนั้นจึงต้องยึดหลักตามตัวบทกฎหมาย และยังคงพิจารณาถึงเหตุผลความเป็นจริงที่เกิดขึ้น และมีความยืดหยุ่น เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมที่สุด ซึ่งยังคงต้องอยู่บนพื้นฐานของศีลธรรมจรรยา และความซื่อสัตย์สุจริต

๘. การเท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเศรษฐกิจ

การดำรงหลักนิติธรรมนั้นกฎหมายต้องเท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเศรษฐกิจ มีความเหมาะสมกับเหตุการณ์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชของค์ทรงมองกฎหมายอย่างมีพลวัตหรือมีชีวิต คือต้องมีการเปลี่ยนแปลงปรับตัวไปตามเวลาและความเหมาะสมของสภาพสังคมและเศรษฐกิจ ดังพระราชดำรัสที่ว่า

...ตามหลักของกฎหมายเอง กฎหมายก็จะต้องมีความเปลี่ยนแปลงได้ ไม่ใช่เพราะสภาพ แต่เพราะว่าคนที่ปฏิบัติตามกฎหมายนั้นเปลี่ยนไป และสังคมของโลกเปลี่ยนไป...^๒

...กฎหมายที่ไม่เหมาะสมแก่เหตุการณ์ ก็จะต้องพยายามที่จะศึกษาเพื่อที่จะให้ปรับปรุงให้ดี ...^๓

...เมื่อมีความเปลี่ยนแปลงในสังคม ก็จะต้องเปลี่ยนคำ เปลี่ยนกฎเกณฑ์บางอย่าง หรือบทลงโทษ ... การลงโทษอาจไม่สอดคล้องกับอาชญากรรมที่ได้ประกอบขึ้นมา...^๔

เมื่อมีความเปลี่ยนแปลงของสังคมและเศรษฐกิจก็จะต้องเปลี่ยนคำ เปลี่ยนกฎเกณฑ์บางอย่าง หรือบทลงโทษ แต่หลักต่างๆ ไปของกฎหมายนั้นเป็นสิ่งที่จะบังคับให้คนที่อยู่ร่วมกันในสังคมให้อยู่เย็นเป็นสุขโดยที่ไม่เบียดเบียนกัน ข้อนี้ไม่ได้เปลี่ยนแปลง กฎหมายที่วางเป็นรากฐานที่วางเป็นกฎเกณฑ์นั้น

^๑ พระราชดำรัส พระราชทานแก่คณะกรรมการจัดงานวัน “นิติศาสตร์จุฬา” ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๑๒ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ๒๕๕๖: ๓๑)

^๒ พระราชดำรัส พระราชทานแก่คณะกรรมการจัดงาน “วันรพี” ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๑๕ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ๒๕๕๖: ๖๖)

^๓ พระบรมราโชวาท พระราชทานแก่คณะกรรมการจัดงาน “วันรพี” ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๑๖ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ๒๕๕๖: ๗๒)

^๔ พระราชดำรัส พระราชทานแก่คณะกรรมการจัดงาน “วันรพี” ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๑๕ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ๒๕๕๖: ๖๖)

กฎเกณฑ์อาจไม่เปลี่ยนแปลง แต่การปฏิบัติเปลี่ยนแปลง^๑ เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพและความเป็นอยู่ของประชาชน จึงจะสามารถดำรงหลักนิติธรรมไว้ได้

๙. การมีส่วนร่วมของคนในสังคม

ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๖๐^๒ ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญกับหลักนิติธรรมที่ประชาชนทุกคนต้องได้รับสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค มีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างผาสุก ดังนั้นจึงมีการกำหนดกฎหมาย มาตรการต่าง ๆ ที่ขึ้นเพื่อให้บ้านเมืองมีระเบียบเรียบร้อยสงบสุข ไม่เบียดเบียนกัน โดยจะต้องให้ประชาชนทั้งหลายมีความรู้ในข้อกฎหมายต่างๆ เพราะประชาชนทั่วไป ถ้าไม่ได้เรียนรู้ทางกฎหมาย ก็ย่อมไม่ทราบกฎหมาย ไม่มีความรู้ในสิทธิและหน้าที่ของแต่ละบุคคล หากประชาชนทุกคนมีความรู้เรื่องกฎหมาย รู้สิทธิหน้าที่ของตนแล้ว บ้านเมืองจะมีระเบียบเรียบร้อย และมีข้อมีแป อยู่เย็นเป็นสุข^๓ และการเผยแพร่ให้ความรู้แก่ประชาชนในเรื่องกฎหมายนี้เป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งที่รัฐและผู้ใช้กฎหมายต้องถือเป็นงานอีกอย่างหนึ่งที่จะต้องทำให้ประชาชนรู้จักกฎหมาย เพื่อป้องกันมิให้มีการใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือเบียดเบียนกัน และคุ้มครองรักษาความเที่ยงธรรมจึงจะดำรงหลักนิติธรรมของบ้านเมืองไว้ได้ ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า

...ความจริงตามหลักใหญ่ของความยุติธรรมและของกฎหมายนั้นมีหลักไว้ว่า ประชาชนทุกคนต้องทราบถึงกฎหมาย ใครที่จะอ้างว่าทำผิดเพราะไม่รู้กฎหมายนั้นไม่รู้ หลักนี้ก็ถูกต้องเหมือนกัน เพราะว่าก็ต้องถือว่ากฎหมายเป็นสิ่งที่ตั้งเป็นหลักเป็นเกณฑ์ของการปฏิบัติของประชาชนทั่วไป...^๔

...เอื้อเพื่อช่วยเหลือประชาชนทั่วไป ให้ได้มีความรู้ ความเข้าใจในโลกของการใช้กฎหมาย เพื่อป้องกันมิให้มีการใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือเบียดเบียนกัน และเพื่อคุ้มครองรักษาความเที่ยงธรรมความสงบสุขในแผ่นดิน...^๕

เมื่อประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในกฎหมายแล้ว ประชาชนก็สามารถมีส่วนร่วมในการตรากฎหมายซึ่งต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของคนในสังคมเพราะเป็นกติกาสำหรับอยู่ร่วมกันของคนในชาติบ้านเมือง การดำเนินโครงการพระราชดำริต่างๆ พระองค์ทรงเน้นให้ผู้เกี่ยวข้องเข้าใจว่าชีวิตของประชาชนเป็นอย่างไร ประชาชนต้องการอะไร และทรงนำหลักประชาธิปไตยมาใช้ หากจะทำโครงการใดจะทรงอธิบายถึงความจำเป็นและผลกระทบที่เกิดขึ้น พร้อมเปิดโอกาสให้ทุกฝ่าย

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๖๐, (๖ เมษายน ๒๕๖๐), **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม ๑๓๔ ตอนที่ ๔๐ ก, หน้า ๓-๔.

^๓ พระบรมราโชวาทพระราชทานแก่คณะกรรมการสมาคมทนายความแห่งประเทศไทย ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๒ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, อ้างถึงใน ฌภัทร สรอชีพ, ๒๕๕๙ : ๔๘๗)

^๔ พระราชดำรัส พระราชทานแก่คณะกรรมการเนติบัณฑิต รุ่นที่ ๒๑ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๑๔ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ๒๕๕๖: ๖๒)

^๕ พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานประกาศนียบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา ณ ศาลาศิลิตดาถัย วันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๑๖ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ๒๕๕๖: ๘๒)

ทั้งสาธารณชน ประชาชน หรือเจ้าหน้าที่ทุกระดับได้เข้ามาร่วมกันแสดงความคิดเห็น เมื่อประชาชนในพื้นที่เห็นด้วยแล้ว หน่วยราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและร่วมดำเนินการมีความพร้อม จึงจะพระราชทานพระราชดำริให้ดำเนินโครงการนั้นๆ ต่อไป^๑ การออกกฎหมายที่จะมีผลบังคับใช้กับประชาชนนั้น จึงควรจะต้องมีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน โดยเฉพาะผู้ที่ได้รับผลกระทบเพื่อให้เกิดความเป็นธรรม ซึ่งควรมีการเข้าไปพบปะประชาชนเพื่อสร้างความเข้าใจ รับฟังความคิดเห็นจากประชาชน^๒ ว่ากฎหมายนั้นเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม สภาพการณ์ที่แท้จริงของประชาชนหรือไม่ พระองค์ทรงเคยมีพระราชดำรัสแนะนำว่า

...ตั้งกฎหมายไว้ดีแล้วแต่การปฏิบัติบางทีก็ทำไม่ได้ จะหาความผิดอยู่ที่ไหนก็ไม่ทราบ เพราะว่ากฎหมายมีแล้วทำไมปฏิบัติไม่ได้ ก็ต้องพิจารณาที่สถานการณ์และความเป็นอยู่ของประชาชน วิธีการปกครองที่ดี บุคคลที่ปกครองก็ดี ผู้ที่อยู่ในท้องที่ก็ดีก็เกี่ยวข้องเหมือนกัน ถ้าทุกคนพยายามที่จะช่วยกันพิจารณาว่ากฎหมายเหมาะสมกับสภาพของประชาชน และของผู้ที่ปฏิบัติตามกฎหมายหรือไม่ ก็อาจได้พบสิ่งที่จะต้องแก้ไขบ้าง ก็ขอให้ช่วยกันคิดพิจารณาว่ากฎหมายที่ตั้งเอาไว้เหมาะสมกับสภาพและความเป็นอยู่ของประชาชนหรือยัง และถ้าอย่างไรก็อาจแก้ไขได้บ้าง หรือแก้ไขในวิธีการปัจจุบัน^๓

การให้ประชาชนมีส่วนร่วมนี้เป็นการดำรงหลักนิติธรรมที่สำคัญประการหนึ่ง เพราะประชาชนเป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงของเรื่องนี้ ดังกรณีชาวบ้านที่อยู่ในป่าสงวนซึ่งอยู่ห่างไกลไม่รู้กฎหมาย และไม่มีส่วนร่วมในการออกกฎหมาย จึงได้รับผลกระทบจากกฎหมายที่ออกมาภายหลัง ดังที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงยกตัวอย่างหลายครั้ง ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า

...กรณีเฉพาะ แต่ก็ขอมาเล่าให้ฟัง เช่นในป่าสงวนซึ่งทางราชการได้ขีดเส้นไว้ว่าเป็นป่าสงวนหรือป่าจำแนก แต่ว่าเราขีดเส้นไว้ ประชาชนก็มีอยู่ในนั้นแล้ว เราจะเอากฎหมายป่าสงวนไปบังคับคนที่อยู่ในป่าที่ยังไม่ได้สงวน แล้วเพิ่งไปสงวนทีหลัง โดยขีดเส้นบนเศษกระดาษก็ดูชอบกลอยู่ แต่มีปัญหาเกิดขึ้น ที่เมื่อขีดเส้นแล้ว ประชาชนที่อยู่ในนั้นก็กลายเป็นผู้ฝ่าฝืนกฎหมายไป ถ้าดูในทางกฎหมายเข้าก็ฝ่าฝืน เพราะว่าตรามาเป็นกฎหมายโดยชอบธรรม แต่ว่าตามธรรมชาติ ใครเป็นผู้ทำผิดกฎหมาย ก็ผู้ที่ขีดเส้นนั่นเอง เพราะว่าบุคคลที่อยู่ใน

^๑ สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย, ถอดคำสอนพระราชดำรัส “ในหลวง ร.๙” “กฎหมายต้องไม่กดขี่ประชาชน” [ออนไลน์]. ๒๕๖๐ แหล่งที่มา: <http://tijrold.org/news-events-detail/ถอดคำสอนพระราชดำรัส-ในหลวง-ร-๙-กฎหมายต้องไม่กดขี่ประชาชน> [๑, มีนาคม, ๒๕๖๒]

^๒ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๖๐, (๖ เมษายน ๒๕๖๐), ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๔ ตอนที่ ๔๐ ก, หน้า ๑๕.

^๓ พระบรมราโชวาท พระราชทานแก่คณะกรรมการจัดงานวันนิติศาสตร์ ครั้งที่ ๕ ประจำปี ๒๕๑๓ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันศุกร์ที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๑๔ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ๒๕๕๖: ๕๘)

ป่านั้นเขาอยู่ก่อน เขามีสิทธิในทางเป็นมนุษย์ หมายความว่าทางราชการบุกรุกบุคคล ไม่ใช่บุคคลบุกรุก...^๑

นอกจากตัวบทกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมแล้ว ตัวบุคคลก็เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่สำคัญ เพราะหลักนิติธรรมเป็นหลักพื้นฐานแห่งกฎหมายของการกระทำทุกอย่างไม่ว่าบุคคลใดหรือองค์กรใด จะกระทำการสิ่งใดก็ต้องให้สอดคล้องกับหลักนิติธรรมอยู่เสมอ หัวใจสำคัญของหลักนิติธรรมคือ คุณธรรมจริยธรรมของบุคคลนั่นเอง^๒ ดังนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการปลูกฝังจิตสำนึกสาธารณะในเยาวชนและผู้ใหญ่ไปพร้อมกัน กระตุ้นให้ประชาชนเห็นความจำเป็นที่จะต้องเข้ามาร่วมรับผิดชอบกับบ้านเมือง สร้างแนวคิดใหม่ให้แต่ละคนตระหนักว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องร่วมรับผิดชอบต่อความเป็นไปในสังคม ประชาชนและเจ้าหน้าที่รัฐจะต้องช่วยกันสอดส่องดูแลมิให้เกิดการฉ้อราษฎร์บังหลวงขึ้น และต้องรู้จักเสียสละประโยชน์ส่วนน้อยของตนเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง^๓ การสร้างจิตสำนึกให้กับประชาชนทุกภาคส่วนในสังคมนอกเหนือจากนัยกฎหมายถือเป็นปัจจัยสำคัญที่จะก่อให้เกิดกระแสแห่งความตระหนักถึงความสำคัญของหลักนิติธรรม

บทสรุป

แผนภาพ แนวทางการดำรงหลักนิติธรรม ๙ ประการ เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนา เพื่อให้ประเทศไทยมั่นคง มั่งคั่ง อย่างยั่งยืน

แนวทางการดำรงหลักนิติธรรมทั้ง ๙ ประการนั้นมีความสำคัญต่อการวางรากฐานของหลักนิติธรรมของไทยตั้งแต่การออกกฎหมาย เนื่องจากกฎหมายเป็นเครื่องมือที่ใช้รักษาและอำนวยความยุติธรรม ซึ่งตัวกฎหมายเองต้องมีความยุติธรรมเพื่อบังคับใช้โดยทั่วไปกับทุกคนโดยเสมอภาค ส่วนความยุติธรรมนั้นถือเป็นหลักสำคัญของหลักนิติธรรม ควรจะต้องถือว่าความ

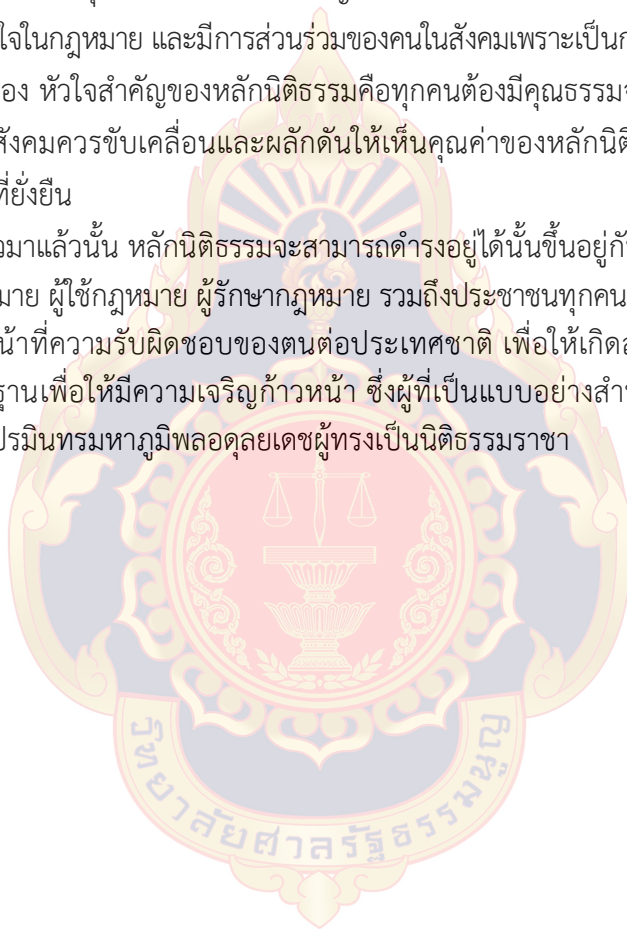
^๑ กระแสพระบรมราชาบาท พระราชทานแก่คณะกรรมการจัดงาน “วันรพี” ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน วันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๑๖ (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, ๒๕๕๖: ๗๒)

^๒ ธาณินทร์ กรัยวิเชียร, **หลักนิติธรรม**, (กรุงเทพฯ: ธนาเพรส, ๒๕๕๒), หน้า ๕๑.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒-๕๔.

ยุติธรรมมาก่อนกฎหมาย และอยู่เหนือกฎหมาย หลักปฏิบัติงานให้ถือหลักเหตุผลและความจริง ต้องเท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเศรษฐกิจ มีความเหมาะสมกับเหตุการณ์ ปราศจากอคติ มีความกล้า และตั้งใจให้มั่นคงที่จะรักษาความเป็นกลาง รักษาวัตถุประสงค์ของกฎหมายไว้ โดยเคร่งครัด พร้อมกับรักษาความซื่อสัตย์ สุจริต ยึดหลักความพอเพียงและความพอสมควร เพื่อไม่เกิดการเบียดเบียนกันและกันของประชาชน ไม่เบียดเบียนประเทศชาติ สังคมมีความเสมอภาคเท่าเทียม และเกิดความสงบสุข ในด้านการปกครองสำคัญที่ต้องใช้หลักของกฎหมาย แต่ต้องมีความยืดหยุ่น โดยต้องมีความยืดหยุ่นในทางที่ดี สิ่งที่สำคัญที่จะรักษาความเป็นธรรมได้คือประชาชนทุกคน ต้องมีความรู้ความเข้าใจในกฎหมาย และมีการมีส่วนร่วมของคนในสังคมเพราะเป็นกติกาสำหรับอยู่ร่วมกันของคนในชาติบ้านเมือง หัวใจสำคัญของหลักนิติธรรมคือทุกคนต้องมีคุณธรรมจริยธรรม และความมีจิตสำนึกสาธารณะ สังคมควรขับเคลื่อนและผลักดันให้เห็นคุณค่าของหลักนิติธรรม ในฐานะที่เป็นรากฐานสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

จากที่กล่าวมาแล้วนั้น หลักนิติธรรมจะสามารถดำรงอยู่ได้นั้นขึ้นอยู่กับผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งผู้ออกกฎหมาย ผู้ใช้กฎหมาย ผู้รักษากฎหมาย รวมถึงประชาชนทุกคนที่ถูกกฎหมายบังคับใช้ ซึ่งต้องตระหนักในหน้าที่ความรับผิดชอบของตนต่อประเทศชาติ เพื่อให้เกิดสังคมที่อยู่เย็นเป็นสุข มีความสงบเป็นรากฐานเพื่อให้มีความเจริญก้าวหน้า ซึ่งผู้ที่เป็นแบบอย่างสำหรับคนไทยทุกคนคือ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชผู้ทรงเป็นนิติธรรมราชา

บรรณานุกรม

- United Nations Thailand. **Goal 16 : Promote just, peaceful and inclusive societies.** [Online]. 2562 Available from: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/peace-justice/> [๑, March, 2562]
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. **ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ.๒๕๖๑-๒๕๘๐.** [ออนไลน์]. ๒๕๖๒ แหล่งที่มา: https://www.nesdb.go.th/download/document/SAC/NS_SumPlanOct2018.pdf [๑, มีนาคม, ๒๕๖๒]
- เดชอุดม ไกรฤทธิ. **หลักนิติธรรมในเศรษฐกิจพอเพียง.** ใน ฌภัทร สร้อยทนต์ (บรรณาธิการ), **สทมวาร สายธารนิติธรรมตามรอยพ่อ**, ๓๐๕-๓๑๒. กรุงเทพฯ: เดือนตุลา, ๒๕๕๙.
- ฌภัทร สร้อยทนต์ (บรรณาธิการ). **สทมวาร สายธารนิติธรรมตามรอยพ่อ.** กรุงเทพฯ: เดือนตุลา, ๒๕๕๙.
- ธานินทร์ กรัยวิเชียร. **หลักนิติธรรม.** กรุงเทพฯ: ธนาเพรส, ๒๕๕๒.
- ธานินทร์ กรัยวิเชียร. **พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชกับอัจฉริยภาพด้านกฎหมาย.** ใน ฌภัทร สร้อยทนต์ (บรรณาธิการ), **สทมวาร สายธารนิติธรรมตามรอยพ่อ**, ๒๐๓-๒๐๙. กรุงเทพฯ: เดือนตุลา, ๒๕๕๙.
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. **หลักนิติธรรมกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย.** **วารสารพระธรรมนุญ** เล่ม ๔๙ ฉบับ “หลักนิติธรรม” (๒๕๕๑-๒๕๕๒) : ๙๗-๑๐๑.
- ประสาร ไตรรัตน์วรกุล. **หลักนิติธรรมกับการพัฒนาโดยศึกษาแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช.** ปาฐกถา, **TIJ Public Forum.** วันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๖๐, [ออนไลน์]. ๒๕๖๒ แหล่งที่มา: <https://thaipublica.org/2017/07/tij-public-forum-2560-1/> [๑, มีนาคม, ๒๕๖๒]
- ปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระ. **ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม (ปีพุทธศักราช ๒๕๔๕-๒๕๕๖).** กรุงเทพฯ: กระทรวงยุติธรรม, ๒๕๕๖.
- เรวัตร ฉ่ำเฉลิม. **พระราชอาของประชาชนผู้ทรงทศพิธราชธรรม.** ใน ฌภัทร สร้อยทนต์ (บรรณาธิการ), **สทมวาร สายธารนิติธรรมตามรอยพ่อ**, ๒๗๑-๒๗๕. กรุงเทพฯ: เดือนตุลา, ๒๕๕๙.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (๖ เมษายน ๒๕๖๐) **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม ๑๓๔ ตอนที่ ๔๐ ก. หน้า ๑-๙๐
- สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย. **ถอดศาสตร์พระราชาราช “ในหลวง ร.๙” “กฎหมายต้องไม่กดขี่ประชาชน”** [ออนไลน์]. ๒๕๖๐ แหล่งที่มา: <http://tijrold.org/news-events-detail/ถอดศาสตร์พระราชาราช-“ในหลวง-ร.๙”-“กฎหมายต้องไม่กดขี่ประชาชน”> [๑, มีนาคม, ๒๕๖๒]
- สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย. **ผสวนมุมมองหลักนิติธรรมจากสากลสู่การพัฒนาในภูมิภาค.** [ออนไลน์]. ๒๕๖๑ แหล่งที่มา: <https://tijpublicforum.org/past-events/169/หลักนิติธรรมกับการพัฒนา-๒/๑๒ มกราคม ๒๐๑๘ โรงแรมดุสิตธานี กรุงเทพมหานคร> [๑, มีนาคม, ๒๕๖๒]
- สิทธิโชค ศรีเจริญ. **มุมมองทางกฎหมายต่อพระบรมราโชวาท พระราชดำรัสหรือพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช.** ใน ฌภัทร สร้อยทนต์ (บรรณาธิการ), **สทมวาร สายธารนิติธรรมตามรอยพ่อ**, ๒๙๙-๓๐๓. กรุงเทพฯ: เดือนตุลา, ๒๕๕๙.

สุรเกียรติ์ เสถียรไทย. **หลักนิติธรรมในบริบทระหว่างประเทศ: ประสบการณ์จากระดับภูมิภาค (Rule of Law in International Framework: Regional Experiences)** [ออนไลน์]. ๒๕๖๒ แหล่งที่มา: https://tijforum.org/wp-content/uploads/2016/11/03-SS_Rule-of-Law-in-International-Framework-231216.pdf [๑, มีนาคม, ๒๕๖๒]

อรรถพล ใหญ่สว่าง. **หลักนิติธรรมภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย**, มติชน (๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘) : ๒๑.
อรรถพล ใหญ่สว่าง. **หลักนิติธรรม**. **วารสารจตุรนิติ** ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗): ๓๓-๕๗.
อุกฤษ มงคลนาวิน. **หลักนิติธรรมกับสภาพของสังคมประเทศไทย**. **วารสารจตุรนิติ** ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕) : ๔-๕.

อุดมพร อมรธรรม. **ปรัชญากฎหมาย พระเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: แสงดาว, ๒๕๕๙.

